

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 340.12

Кривцова В.М.,

кандидат юридичних наук,
викладач Чернівецького факультету
Національного університету
„Одеська юридична академія”

**Проблемні питання теорії та практики визначення
суб'єктів юридичного конфлікту**

У статті розглянуто питання про суб'єктів юридичного конфлікту, яке відноситься до головних в понятійному апараті конфліктологічних проблем. Визначення суб'єктів конфлікту важливе не тільки теоретично, але й практично значиме завдання.

Ядром конфлікту виступають саме протиборчі сторони — суб'єкти юридичного конфлікту, тобто ті, хто безпосередньо завдають шкоду по відношенню один до одного, а до периферії конфлікту відносяться всі інші учасники.

В статті зроблено висновок, що суб'єктами юридичного конфлікту можуть бути всі суб'єкти права, а саме: фізичні (приватні) особи: громадяни, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи: організації (державні і недержавні); держава, державні і муніципальні утворення.

Ключові слова: юридичний конфлікт, правова конфліктологія, конфліктні правовідносини, суб'єкти юридичного конфлікту.

В статье рассмотрены вопросы о субъектах юридического конфликта, которые относятся к главным в понятийном аппарате конфликтологических проблем. Определение субъектов конфликта важно не только теоретически, но имеет большое практическое значение.

Ядром конфликта выступают именно противоборствующие стороны — субъекты юридического конфликта, то есть те, кто непосредственно наносят вред друг к другу, а к периферии конфликта относятся все остальные участники.

В статье сделан вывод, что субъектами юридического конфликта могут быть все субъекты права, а именно: физические (частные) лица: граждане, иностранцы, лица без гражданства, юридические лица: организации (государственные и негосударственные) государство, государственные и муниципальные образования.

Ключевые слова: юридический конфликт, правовая конфликтология, конфликтное правоотношение, субъекты юридического конфликта.

The questions about the subjects of legal conflict, which are central to the conceptual framework of Conflict Management problems. Determining the subjects of conflict — it is important not only in theory, but it has great practical value.

The core of the conflict are precisely the warring parties — the legal entities of the conflict, that is, those who are directly harmful to one another and to the periphery of the conflict to treat all other participants.

The article concluded that the subjects of the legal conflict can have all the subjects of law, namely: physical (private) persons, citizens, foreigners, stateless persons and legal entities: organizations (public and private), the state, the state and municipalities.

Key words: legal conflict, the legal conflict management, conflict relationship, the subjects of the legal conflict.

Постановка проблеми. Питання про суб'єктів юридичного конфлікту відноситься до головних в понятійному апараті конфліктологічних проблем. Від ґрунтовності теоретичного його розгляду залежить глибина пізнання феномену конфліктності. Визначення суб'єктів конфлікту не тільки важливе теоретично, але й практично значиме завдання. В деяких конфліктних ситуаціях це буває вкрай важко зробити, коли суб'єкти чітко не визначені, невідомі. Іноді справжні організатори протистояння приховують свою дійсну роль і свідомо вишукують ймовірних винуватців подій, що відбуваються.

Аналіз дослідження даної проблеми. Потрібно звернути увагу, що ретельному дослідженню питання теорії та практики визначення суб'єктів юридичного конфлікту, приділяли

недостатньо уваги. Ряд важливих положень визначення поняття учасників юридичного конфлікту міститься у працях таких вчених як С. Алімова, Г. Антонова, Романовського, В. Бабаєва, О. Баєва, Л. Волошиної, О. Бандурки, А. Дмитрієва, В. Друзя, Б.Водолазького, Н. Грішиної, М. Гутермана, Ю. Запрудского, Д.Зеркіна, В. Кожевникова, В. Кудрявцева, С. Кудрявцева, Г.Ложкіна, Н. Повякель, М. Панова, В. Тація, Ю. Тихомирова, Ю.Тодики, Т. Соловйової, Н. Монохіної, О. Ставицької, М.Філімонова, В.Н. Шаленко та ін. Однак, не дивлячись на певний рівень наукового теоретизування цих питань в галузі правової конфліктології, слід відзначити, що побудова цілісної концепції визначення суб'єктів юридичного конфлікту поки залишалась у перспективі гносеологічного аналізу.

Мета даної статті — отримання нових наукових результатів щодо характеристики визначення суб'єктів-учасників (конфлікту-ючих сторін) юридичного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Категорія „учасник конфлікту” значно ширше категорії „суб'єкт конфлікту”. Учасником конфлікту може бути будь-яка людина, організація або група осіб, які приймає в ньому участь, іноді й не усвідомлюючи завдання і цілі конфліктного протистояння. Учасником може виявитися навіть стороння особа, яка випадково опинилася в зоні конфлікту і не має в ньому власного інтересу. Крім того, учасник конфлікту може зовсім не мати можливості якимось чином впливати на хід його розвитку [3, с. 53].

Суб'єктом конфлікту варто вважати ту особистість, групу або організацію, які знаходяться в безпосередньому протиборстві. Отже, суб'єкт конфлікту — протиборча (конфліктуюча) сторона. До протиборчої сторони відносяться ті учасники конфлікту, які „безпосередньо здійснюють активні (наступальні або оборонні) дії один проти одного” [2, с. 27].

Не виключено, що в конфліктних відносинах може бути три і більше протиборчих сторін, кожна зі своїми завданнями. Але дві протиборчі сторони обов'язкові, і якщо з якої-небудь причини одна із них відпадає, конфлікт припиняється.

На нашу думку, ядром конфлікту повинні бути саме протиборчі сторони — ті, хто безпосередньо завдають шкоду по відношенню один до одного, а до периферії конфлікту повинні

відноситися всі інші учасники. Далі для зручності будемо розглядати звичайний, найбільше поширений, конфлікт тільки з двома протидіючими сторонами.

Конфлікт може обростати великою кількістю різних учасників. У юридичному конфлікті учасниками можуть бути підбурювачі, організатори, пособники, пасивні свідки й очевидці, посередники і судді, інші фігури. Одні з них мають свої цілі в конфлікті, наприклад, спровокувати, розв'язати конфлікт між кимсь (підбурювачі), спланувати конфлікт, намітити його розвиток (організатори, які не є однією з протидіючих сторін), сприяти конфлікту якими-небудь способами (пособники), запобігти, розв'язати конфлікт (посередники і судді), інші — безцільні, нібито просто дивляться збоку — пасивні спостерігачі (пасивні свідки й очевидці).

Неосновні учасники конфлікту, а до основних ми відносимо тільки протидіючі сторони, можуть постійно мінятися: одні виходять із протидіючого, замінюючись іншими; включаються нові учасники, від цього сам конфлікт не припиняється.

Як було зазначено вище, конфлікт припиниться, якщо відпаде одна із двох протидіючих сторін, тобто один із суб'єктів. Само собою розуміється, що суб'єкти в міжособистісному конфлікті індивідуалізовані. Ними є конкретні особи, які, звичайно, не залежні. В конфліктних відносинах вони діють самостійно або через своїх представників (довірених осіб, адвокатів).

Індивідуалізованість суб'єктів в груповому конфлікті належить не до конкретних осіб, а до всієї протидіючої сторони.

В конфліктологічній літературі зустрічається думка з приводу необхідності ранжирування протидіючих сторін. Ф.М.Бородкін і Н.М. Коряк вводять поняття „ранг опонента” („опонентами” вони означають учасників (сторони) конфлікту), маючи на увазі під ним деяку „силу”, яка визначає можливість перемоги. На їх думку, „сила” буде мінімальною у опонента першого рангу — індивіда, що виступає від власного імені і переслідує в конфлікті власні інтереси. Опонентом другого рангу вони вважають групу, третього — структуру, що складається з груп. До опонента вищого рангу, що володіє найбільшою

„силою” відносять державу [1, с. 14]. Такої ж думки дотримується і В.Н.Шаленко [6, с. 22].

Деякі автори вважають даний підхід „малопродуктивним”. „Справа не в „ранзі” суб’єкта, а в механізмі конфлікту, його спрямованості, цілях протидіючих сторін і багатьох інших обставинах. Таким чином, ранг і значення конфлікту навряд чи серйозно залежать від рангів його учасників” [2, с. 28]. Особливо даний підхід не вживаний до юридичного конфлікту, у якому соціальний рівень суб’єктів не грає ролі.

Яке ж коло суб’єктів юридичного конфлікту? Коло суб’єктів юридичного конфлікту, на нашу думку, повинно охоплюватися поняттям „суб’єкт права”. У вітчизняній правовій науці визнаються певні розходження між суб’єктом права і суб’єктом правовідносин. Поняття суб’єкта права ширше поняття суб’єкта правовідносин і насамперед у тому змісті, що активність суб’єктів права не вичерпується рамками правовідносин і цілком можлива поза ними. В останньому випадку відбувається здійснення права поза правовідносинами.

У юридичній і суспільній практиці існують відносини з невизначеним колом учасників. У яких правовідносинах реалізуються, наприклад, ті чи інші конституційні права людини або кримінально-правові й адміністративні заборони? Правовий зв’язок у даних випадках охоплює багатьох суб’єктів права — громадян, посадових осіб. Всі громадяни мають те чи інше право, і ніхто не може перешкоджати його здійсненню.

У сучасній науковій літературі існує два підходи до даної проблеми. Одні визнають наявність правовідносин загального характеру — загальнорегулятивних правовідносин, які виникають на основі правових норм, звернених до надзвичайно широкого кола суб’єктів і втілюються в життя через конкретні правовідносини. Широке обґрунтування цей підхід одержав у роботах С.С. Алексєєва, Н.І. Матузова, В.С. Основина тощо. Інші наполягають на тому, щоб зберегти за правовідносинами статус конкретизованих, індивідуально-визначених зв’язків. В.К. Бабаєв вважає, що виокремлення загальних (загально-регулятивних) правовідносин „недостатньо переконливе і практично даремне. Який зміст у конструюванні правовідносин, де суб’єкти не визначені, не зв’язані між собою чіткими взаємними правами й

обов'язками? Правовідношення завжди конкретне, суб'єкти його завжди індивідуалізовані” [5, с. 415].

На таких же позиціях стоїть, наприклад, і Р.З. Лівшиц. На його думку, існує два самостійних шляхи реалізації норм: через правовідносини і поза ними. Кожний з цих шляхів зв'язаний з певними групами суспільних відносин. „Практика правового регулювання виявила дві великі області, де реалізація норм йде не через правовідносини.

По-перше, це область прав людини. Правове регулювання в цій сфері в міру просування до правової держави буде розвиватися і поглиблюватися.

По-друге, область застосування заборон, насамперед, область карної й адміністративної відповідальності. Майбутній розвиток виявить і нові області” [4, с. 137].

Отже, дія суб'єкта права не обмежується тільки рамками правовідносин, а цілком можлива поза ними. Тому поняття „суб'єкт юридичного конфлікту” повинно охоплювати не тільки суб'єкти правовідносин, а взагалі всі суб'єкти права.

У повсякденному житті в сфері суспільних відносин, які мають юридичну форму, виникають різноманітні юридичні конфлікти, суб'єкти яких відрізняються один від одного. Ними можуть бути окремі люди-індивіди (фізичні особи) і організації (колективні суб'єкти). До індивідів як суб'єктів права, а, отже, і суб'єктів потенційних юридичних конфліктів можуть належати: громадяни держави, іноземці, особи без громадянства. Індивіди (фізичні особи), будучи громадянами або іноземцями, або особами без громадянства, за низкою винятків, встановлених законодавством, зазвичай є суб'єктами визначених правовідносин, що накладає помітний відбиток на їх поведінку в конфлікті.

Кожна протиборча сторона в конфлікті, що перебуває в яких-небудь правових відносинах, повинна зіставляти свою поведінку з існуючими нормами права, пам'ятати, що певний розвиток подій може стати небайдужим для „охоронців порядку” — правоохоронних органів, а, отже, і для самих учасників цих подій. Суб'єкт конфлікту цілком може згодом стати учасником цивільного, адміністративного або карного процесу в якості позивача, відповідача, потерпілого, обвинувачуваного або свідка.

Така перспектива загрожує багатьом суб'єктам конфліктів" [7, с. 6].

Іноді юридичний аспект конфлікту відноситься не до всіх учасників конкретного протиборства. На початку дослідження даної проблеми ми наводили приклад масового безладдя і задавалися питанням, як оцінити весь натовп. Чи з усім натовпом повинні виникати юридичні відносини? Розмежовуючи суб'єктів і учасників протиборства, відзначимо, що в даному випадку юридичні відносини виникнуть лише із суб'єктом конкретного протиборства. Відповідно до кримінального законодавства України відносини юридичної відповідальності настають не з усім натовпом, тобто, не з всіма учасниками конфлікту, а лише з організаторами масових безпорядків і їх активними учасниками, що безпосередньо брали участь у протиборстві, тобто із суб'єктом конфлікту. Незалежно від того, що всі учасники натовпу є громадянами держави і пов'язані конституційними обов'язками.

Суб'єктами юридичних конфліктів можуть бути організації. До організацій як колективних суб'єктів відносяться державні організації (державні органи, підприємства, установи тощо) і недержавні (орендні і приватні підприємства, комерційні структури, іноземні фірми і компанії, підприємницькі союзи й асоціації, громадські об'єднання тощо), а також держава в цілому, державні і муніципальні утворення.

Державні і недержавні організації можуть бути суб'єктами юридичних конфліктів у різних випадках.

По-перше, вони можуть вступати в конфлікти при реалізації своїх владних повноважень (владні повноваження державного органу полягає у виданні державно-правових актів і в забезпеченні їх дотримання і виконання). Наприклад, у конфліктному становищі можуть знаходитися місцеві органи управління можуть із транспортними структурами в зв'язку з поганою організацією роботи останніх. Прокуратура, органи внутрішніх справ можуть вступати в конфлікт з правопорушником при залученні його до відповідальності.

По-друге, беручи участь у соціально-політичному житті суспільства і держави, різні організації, партії, об'єднання, союзи, а також інші утворення можуть бути суб'єктами юридичних

конфліктів при реалізації своїх прав, передбачених положеннями і статутами. Наприклад, профспілка вступає у конфлікт з адміністрацією при вирішенні проведення страйку робітників та службовців.

По-третє, державні і недержавні організації, здійснюючи господарську і майнову діяльність, можуть бути суб'єктами юридичних конфліктів, так як вони виступають юридичною особою. Юридичною особою визнається організація, що має відособлене майно, може від свого імені здобувати майнові й особисті немайнові права і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем в суді. Юридичні особи розділяються залежно від виконуваних ними функцій на публічні чи приватні.

Державні організації (парламент, уряд, органи місцевої влади, місцева адміністрація, суд, прокуратура, міліція, міністерства, державні установи тощо), як правило, переслідують загальні, публічні цілі. Тому вони стабільні і незалежні від індивідуальних осіб, що входять до їх складу.

Юридична особа, яка має публічно-правовий характер, існує незалежно від волі його членів. Наприклад, уряд не може припинити своє існування як орган виконавчої влади, навіть якщо, знаходячись у конфлікті з парламентом, який виносить недовіру уряду і вимагає відставки міністрів, усі члени кабінету міністрів підуть у відставку. Замість Кабінету Міністрів, що пішов у відставку, буде сформований новий. Саме таким чином організації, що мають публічно-правовий характер, продовжують функціонувати як юридичні особи і являтися потенційними або реальними суб'єктами юридичних конфліктів.

Інша справа, якщо юридична особа організує свою діяльність на приватно-правових засадах (акціонерне товариство, комерційний банк, приватна фірма або підприємство). Вона переслідує приватні цілі й інтереси своїх членів: акціонерів, вкладників, пайовиків. Тому в будь-який час може припинити своє існування за волею цих осіб, тому що їх воля в повному змісті є волею юридичної особи. У конфлікті члени таких приватно-правових юридичних осіб є повними їх представниками.

Як ми вже вказували вище, у конкретному груповому конфлікті протиборчі сторони володіють незамінністю не

відносно особистості, а відносно групи (організації). Хоча, фактично в протиборство вступають конкретні люди, тобто колектив, керівники, інші посадові особи організації, суб'єктом конфлікту є саме організація як юридична особа.

Суб'єктом юридичного конфлікту в якості юридичної особи може бути не тільки організація, але й окремий громадянин. В даному випадку незамінність протиборчої сторони в конфлікті відноситься до особистості.

З правових позицій у конфліктологічній літературі виділяються дві групи суб'єктів конфлікту: фізичні і юридичні особи. Якщо конфлікт розгортається між фізичними особами (одиначками, групами людей, натовпом тощо), то ситуація може бути різною: може мати юридичну спрямованість або не мати. Якщо протиборство відбувається між юридичними особами, то конфлікт обов'язково набуває юридичного характеру, адже між протиборчими сторонами складаються (або вже існують) правові відносини, та й вирішити такий конфлікт скоріше можна лише юридичним шляхом [7, с. 6].

Специфічним суб'єктом юридичного конфлікту може бути сама держава, державні і муніципальні утворення. Як відзначає В.К. Бабаєв, держава „вступає в багато видів правовідносин”[5, с. 415] і може бути суб'єктом юридичного конфлікту в міжнародно-правових відносинах, в сфері державно-правових відношень.

Держава і державні утворення можуть бути суб'єктами юридичного конфлікту і в галузі державно-правових відносин, наприклад, з приводу федеральної державної власності тощо.

Висновки. Підсумовуючи все вище наведене, можна зробити наступний висновок, що суб'єктами юридичного конфлікту можуть бути всі суб'єкти права, а саме — фізичні (приватні) особи: громадяни, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи: організації (державні і недержавні), держава, державні і муніципальні утворення.

Протиборство може виникати між фізичними особами, юридичними особами, державами, державою і державним утворенням тощо (тобто між однорідними суб'єктами); фізичною особою і юридичною особою, фізичною особою і державою, юридичною особою і державою тощо (тобто між двома

різномірними суб'єктами). У юридичному конфлікті можуть знаходитися і три суб'єкти: фізична особа, з одного боку, юридична особа, з другого боку, держава, державне утворення, з третього (три різномірних суб'єкти). Можуть бути різні варіанти протиборства однорідних і різномірних суб'єктів: фізична особа – фізична особа – держава, державне утворення, юридична особа – юридична особа – держава, державне утворення тощо.

Отже, як уже відзначено, суб'єктом юридичного конфлікту може бути будь-який суб'єкт права. Суб'єкт права — це соціальний суб'єкт, особа, організація, наділені державою здатністю бути носіями юридичних прав і обов'язків, тобто, за якими визнано законом особливу юридичну властивість (якість) правосуб'єктності.

Література:

1. Бородкин С. М., Коряк Н. М. Внимание: конфликт! / С.М.Бородкин, Н. М. Коряк. — Новосибирск : Наука, 1999. — 186 с.
2. Дмитриев А. В., Кудрявцев В. Н., Кудрявцев С. В. Введение в общую теорию конфликтов / Дмитриев А. В., Кудрявцев В. Н., Кудрявцев С. В. — М. : Изд-во РАН, 1993. — 212 с. — (Юридическая конфликтология. Ч.1.).
3. Запрудский Ю. Г. Внутри конфликта / Ю. Г. Запрудский // Соц. исследования. — 1993. — № 7. — С.53 – 55.
4. Лившиц Р. З. Теория права / Р. З. Лившиц — М. : Изд-во БЕК, 1994. — 572 с.
5. Общая теория права. Курс лекций / [Бабаев В. К. и др.] — Нижний Новгород : НВШ МВД России, 2000. — 736 с.
6. Шаленко В. Н. Конфликты в трудовых коллективах: Спецкурс. / В. Н. Шаленко — М. : Изд-во МГУ, 1992. — 198 с.
7. Юридический конфликт: сферы и механизмы / Отв. ред. Кудрявцев В. Н. — М. : Изд-во РАН, 1994. — 171 с. — (Юридическая конфликтология. Ч.2)